

A FRANCIA-BURGUNDI KONTINGENS RÉSZVÉTELE A NIKÁPOLYI HADJÁRATBAN

Eustache Deschamps „A Magyarországot megjárt franciák siralma” című művében keserű szavakkal emlékezik meg a hadjáratról.¹⁴⁴ E sorok, még ha sötétek és moralizálók is, alkalmas bevezetést kínálnak a Nikápolynál elpusztult francia-burgundi kontingens történetéhez, amelynek emlékét ezzel a dolgozattal idézem meg. Milyen volt a szervezetük, összetételük, melyek voltak a gyenge pontjaik? Mi lett a túlélők sorsa? Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre választ kapjunk, a burgundi állami levéltárban kellett kutatni, bevonva a történetekkel részletesen foglalkozó elbeszélő forrásokat is.¹⁴⁵

A sereg magját a nevers-i gróf kísérete alkotta; szervezetét a következő forrás alapján ismerjük: „Itt következnek azoknak a nevei, akik Urunk parancsára a magyarországi hadjáratra elindultak Nevers urának kíséretében.”¹⁴⁶ A parancsot 1396. március 29-én Philippe le Hardi herceg adta ki Párizsban¹⁴⁷ Nevers grófjának, Jean de Vienne,¹⁴⁸ Franciaország admirálisa, VI. Guy de La Trémoille,¹⁴⁹ testvére Guillaume de La Trémoille, Burgundia marsallja, valamint a herceg kamarásai Oudart de Chaseron, Elyon de Neilhac és Pierre de La Trémoille jelenlétében. Már első pillantásra kitűnik, hogy a forrásban felsorolt hadba szállók többségükben a burgundi herceg kíséretéhez tartoztak.

A hercegi kíséretnek mindig is volt katonai feladata, de e szerepre éppen a magyarországi expedíció mutat rá rendkívül egyértelműen: a kíséret mint hadsereg a hadseregben jelent meg. Egyébként igen érdekes összehasonlítani e kíséret szervezetét és létszámát az 1396-ot megelőző két évtizedével. 1373-ban Philippe le Hardi egy Anglia elleni hadjáratban 17 lovaggal és 45 fegyvernőssel (*écuyer*) jelent meg.¹⁵⁰ Őt

¹⁴⁴ A tanulmány eredetileg a nikápolyi ütközet emlékére rendezett konferencián hangzott el, majd jelent meg nyomtatásban: Nicopolis, 1396-1996. (Éd. Jacques Paviot – Martine Chauney-Bouillot) Annales de Bourgogne 68, 1996. [1997.] 59-74. o. A fordítás a Szerkesztőség engedélye alapján készült. Az idézet forrása *Aziz Atiya: The Crusade of Nicopolis*. London, 1934. 131. o.

¹⁴⁵ A téma általános áttekintése: *Joseph Delaville le Roulx: La France en Orient au XIVe siècle. Expéditions du maréchal Boucicaut*. 2 vol. Paris, 1886. (Bibliothèque des Ecoles Françaises d’Athènes et de Rome, 44., 45.), különösen 1. k. 211-234. o.; *B. A. Pocquet du Haut-Jussé: Le retour de Nicopolis et le rançon de Jean sans Peur*. Annales de Bourgogne 9, 1937. 296-302. o.; *Richard Vaughan: Philip the Bold: The Formation of the Burgundian State*. 2. kiad. London, 1979. 59-78. o.

¹⁴⁶ Archives départementales de la Côte-d’Or (a továbbiakban: ACO), B 11 876.; *Urbain Plancher: Histoire générale et particulière de Bourgogne*. Dijon, 1739-1781. (reprintje Paris, 1974.) 3. k. No. 170.; *Jean Froissart: Oeuvres*. (Éd. J. B. M. C. Kervyn de Lettenhove) Bruxelles, 1867-1877. Chroniques 15. k. 394-397. o.; *Atiya: i. m.* VI. függelék, 144-146. o.

¹⁴⁷ *Ernest Petite: Itinéraires de Philippe le Hardi et Jean sans Peur, ducs de Bourgogne (1363-1419)*. Paris, 1888. 250. o.

¹⁴⁸ Személyére l. *H.-P. Terrier de Loray: Jean de Vienne, amiral de France (1341-1396)*. Paris, 1877.

¹⁴⁹ Philippe herceg fontos tanácsadójára *Thierry Dutour: L’approche biographique des personnages secondaires: le cas de Guy VI de Trémoille (1343-1397)*. Sources-Travaux historiques. 1985. Nr. 3-4., 23-32. o.

¹⁵⁰ ACO B 1441, f.12^v. és 13^v. A fordító itt jegyzi meg, hogy az sokrétűen tagozódott francia lovagság terminológiájának nincsen magyar megfelelője, így csak az olvasmányosság kedvéért írunk az *écuyer* helyett fegyvernőköt, a *chevalier banneret* helyett zászlós lovagot, *chevalier bachelier* helyett apródot. Értelmezésükre

évre rá, 1378-ban, amikor a herceg a navarraiak ellen szállt hadba Normandiában, a kontingens létszáma már elérte a százat.¹⁵¹ 1383-ban, a flandriai háborúk idején Philippe 3 zászlós lovag (chevalier banneret), 32 apród (chevalier bachelier) és 146 fegyvernök kíséretében jelent meg.¹⁵² Három évvel később, 1386-ban, amikor a franciák egy angliai partraszállást készítettek elő, a hercegi kíséret 6 zászlós lovagot, 43 apródot és 163 fegyvernököt számlált.¹⁵³ 1392-ben, a nevezetes „voyage de Bretagne” során a herceg csapatát saját vazallusi területeiről hadba hívták alkották: 23 apród, 130 fegyvernök és 39 íjász, akiket akkor említettek először.¹⁵⁴ 1396-ban, tehát a magyarországi hadjáratra a nevers-i gróf kísérete 108 lovagra, 107 fegyvernőkre, 12 íjászra, 22 számszeríjászra, összesen 249 fegyveresre emelkedett.¹⁵⁵ Sokat mondó számok: a kíséret ekkora létszámot hadjáratban még sohasem ért el, korábban a lovagok száma soha nem haladta meg a fegyvernökökét. Ebben nyilván a katonai vállalkozás kivételes fontossága és presztízse nyilvánulhatott meg.

A nevers-i gróf katonáinak a fizetése is rendhagyóan alakult. Az összegek kivételesen magasak voltak, amiről szintén az említett, 1396. március 29-i utasításból nyerhetünk képet. A lovagok 40 frankot, a fegyvernökök 20 frankot, az íjások és számszeríjások 12 frankot kaptak havonta.¹⁵⁶ Ezt összehasonlíthatjuk a burgundi herceg seregében egyébként szokásos fizetésekkel, ami a lovagok esetében 30, a fegyvernökök esetében 15, a többiek esetében 7 és fél frank volt.¹⁵⁷ A hadra kelőknek még indulás előtt előre hozzá kellett jutniuk négy havi fizetésükhöz, noha a szokásos gyakorlat csak egy havi összeg lett volna, és a korábbi esetek közül a legkedvezőbb sem haladta meg a három havi előleget.¹⁵⁸ Persze, kétségtelen, hogy a „voyage de Hongrie” végcélja különösen távoli volt. A fizetéshez hozzá jött még egy posztó libéria, az ún. „vert gay” (Nevers grófjának színeiben), ami az udvartartás legalább 133 tagjának kijárt.¹⁵⁹ Végül, a kincstartó, Pierre de Montbertaut számadásai megőrizték Philippe le Hardi néhány egyedi adományát is. Így például egy fegyvernök, Jean de Fontenay, a herceg udvari pékje 100 frankot kapott, hogy „felöltözzön” a magyarországi hadjáratra,¹⁶⁰ Gauvignon de Semur, fegyvernök és pohárnok pedig 200 frankot a hadjárat során felmerülő

1. *Philippe Contamine: Guerre, Etat et société: études sur les armées des rois de France, 1337-1494.* Paris-La Haye, 1972. 13-15. o.

¹⁵¹ *B.-A. Pocquet du Haut-Jussé: Les dons du roi aux ducs de Bourgogne Philippe le Hardi et Jean sans Peur: les dons ordinaires. Mémoires de la Société pour l'histoire. bourguignons, comtois et romands.* 1939. fasc. 6. 113-144. o., különösen 126. o.

¹⁵² Bibliothèque nationale de France (a továbbiakban: BnF), fr. 32510., f. 16.

¹⁵³ BnF fr. 7858., f. 255^v.

¹⁵⁴ BnF fr. 7858., f. 314.

¹⁵⁵ *Atiya: i. m. VI. függelék, 144-146. o.*

¹⁵⁶ Uo.

¹⁵⁷ *Jules de La Chauvelays: Les armées des trois premiers ducs de Bourgogne de la maison de Valois. Mémoires de l'Académie des sciences, arts et belles-lettres de Dijon, 3e Sér. 6. k. 1880. 19-335. o., különösen 107-118. o.; ACO B 1467., f. 79-80.*

¹⁵⁸ ACO B 1467., f. 79-80.; *La Chauvelays: i. m. 107-108. o.*

¹⁵⁹ *Henri David: Philippe le Hardi, duc de Bourgogne et co-régent de France de 1392 à 1040: le train somptuaire d'un grand Valois.* Dijon, 1947. 37. o.

¹⁶⁰ 1396. április. 6.: ACO B 1511., f. 50.

szükségeire.¹⁶¹ Ugyane célból Claus de Behaignon fegyvernök 30,¹⁶² Rasse de Forbecque lovag 25,¹⁶³ Étienne Lambin számszeríjász 20 franknyi összeghez jutott.¹⁶⁴ Ilyen adományokban egyébként nagy számban részesültek a francia és burgundi keresztes vitézek, miként arról Jean de Froissart-nál olvashatunk: „... és mivel a hadjáratot ő hirdette meg és hírnevet kellett szereznie az újonnan meghirdetett hadjáratra induló lovagok között, [Nevers grófja] nagy számú ajándékkal mutatta ki bőkezűségét azok felé, akik lovagként és fegyvernökként a csapatába álltak, mivel a hadjárat hosszúnak és költségesnek ígérkezett. Szükséges volt, hogy segítsenek a harcostársak kisebb kiadásaiban is.”¹⁶⁵ Froissart arról is említést tesz, hogy „a gondoskodás nagyban és bőven, jól szervezeten történt.” Az említett 1396. március 29-i utasítás úgy rendelkezett, hogy az udvartartás hét tisztségviselője – udvarnagy, udvari pék, pohárnok, két konyhamester, egy mészáros, egy baromfiszállító (poulailler) – legyen felelős az utánpótlásért az egyes pihenők alkalmával, s „a sereg előtt kellett Magyarorszára indulniuk, hogy biztosítsák Nevers urának ellátását.”¹⁶⁶

Ami a tervek katonai részét illeti, állandó haditanácsot állítottak fel, mely állandóan Nevers grófjával tartott; tagjai Philippe le Bar, Jean de Vienne admirális, VI. Guy de Trémoille, a burgundi marsall, Guillaume de La Trémoille és Oudart de Chaseron voltak. Az állandó tanácsot, amennyiben a gróf szükségesnek látta, kibővíthette a kíséretébe sorolt további személyekkel. A tanácsadók körének bővítése két irányú lehetett: az egyik kört a francia királyság legmagasabb rangú katonai tisztségviselői, illetve a legelőkelőbb nemesurak alkották: Jacques de Bourbon, La Marche grófja, Henri de Bar, Enguerrand, Coucy ura, Philippe d’Artois, Franciaország *connétable*-ja, valamint Eu grófja és Boucicaud marsall. A másik körben hat lovagot találunk, akik mindenekelőtt a burgundi nemesség színe-javát képviselték és a kíséret magas rangú tisztségviselői voltak, név szerint Henri de Montbéliard, Orbe ura, Henri de Chalon, Arguel ura, Guillaume de Vienne, Jean de Chalon, Châtel-Belin ura, II. Jacques de Vienne, Longvy ura, Guillaume de Mello, Époisses ura, II. Geoffroy de Charny, Montfort ura, III. Jean de Blaisy, Mauvilly ura, Elyon de Neilhac és Jean de Trie.

Végezetül néhányan megtisztelő címet kaptak, így lett egy burgundi lovag, Philippe de Mussy a nevers-i gróf zászlóvivője; kíséretét a burgundi nemességet képviselő Jacques de Courtiambles, Jean de Blaisy és Damas de Buxeul alkotta. A gróf zászlós lándzsáját egy flamand fegyvernőkre, Jean de la Gruuthuse-re bízta, akihez burgund fegyvernökök csatlakoztak, Philippot de Nanton és Huguenin de Lugny. A nevers-i gróf személye körül a kíséret hat tagja kapott helyet: Guillaume de Mello, Jean de Blaisy, Jean de Sainte-Croix, Elyon de Neilhac, Guillaume de Vienne és Geoffroy de Charny.¹⁶⁷

¹⁶¹ 1396. április 29.: ACO B 1508., f. 90^v.

¹⁶² 1396. június 3.: ACO B 1508., f. 86.

¹⁶³ 1396. június 3.: ACO B 1508., f. 86.

¹⁶⁴ Uo.

¹⁶⁵ *Froissart*: i. m. 15. k. 229-230. o.

¹⁶⁶ *Atiya*: i. m. VI. függelék, 146. o.

¹⁶⁷ Uo.

Amint látjuk, Nevers grófjának kísérete a források alapján jól strukturált és egységes csapatként mutatkozik. Ezzel szemben a francia-burgund kontingens többi részéről kevésbé vagyunk jól informáltak. Létszámuk Froissart szerint¹⁶⁸ megközelíthette az 1000 lovagot és fegyvernököt, noha a Boucicaut marsall tetteiről szóló munka szerzője a marsall kíséretét csak 70 nemesemberre, köztük 15 lovagra becsüli.¹⁶⁹

Jellemző módon, mind Froissart mind a *Livre des faits* szerzője csak a lovagokat és fegyvernököket veszi számba, azaz csak a fegyvereseket. A seregben a nem lovagi módon harcoló személyek létszáma elhanyagolható lehetett. Ami az arányokat illeti, mint láttuk, a nevers-i gróf kíséretében 12 íjász és 22 számszeríjász volt, azaz 34 közember, az egész létszám 13,6 %-a. Igen valószínű, hogy a nem lovagi módon harcolók száma a francia-burgundi kontinens többi egységében nem haladta meg ezt az arányt, sőt talán alatta is maradt. Tudjuk, hogy 1382-ben, a Roosbeke-i ütközetben a burgundiai hercegi csapatok 12 %-t tették ki az íjászok és számszeríjászok.¹⁷⁰ 1386-ban a királyi seregben 8,4 % volt az arányuk;¹⁷¹ Philippe le Hardi herceg kontingensében 1401-ben ugyan ez az arány 8,7 % volt.¹⁷² Ebből következik, hogy amennyiben feltevésünk szerint 1396-ban a francia-burgundi kereszties had 1000 fegyveressel indult el, az íjászok és számszeríjászok száma 100-160 főt tehetett ki. Így azonban azt is meg kell állapítanunk, hogy harcászati alkalmazásuk igencsak esetleges és mellékes lehetett.

A Magyarországra induló kontingens meghatározó erejét a nevers-i gróf fegyveresei jelentették. E katonák származásának földrajzi jellemzői jól mutatták Philippe le Hardi befolyási övezetének határait, s éppen ezért a vitézek sorában a burgundi hercegség és grófság igen jól reprezentált. Ennek bizonyítására elég ha néhány nevet említünk; Jean és Guillaume de Blaisy, Jean de Chalon, Jean de Grandson, Pesmes ura, VII. Thibaut de Neufchatel, Jean, Ray ura, Jean és Jacques de Pontailler, Jean, Jacques és Guillaume de Vienne, Guillaume és Jacques de Vergy, Anceau de Pommard, Gauthier de Ruppes és még sokan mások.¹⁷³ A flandriai gróf csapatában jól felismerhető Louis de Male gróf törvénytelen fiainak csoportja (Louis le Haze, Louis le Rison, Földnélküli János, Renaud és Victor de Flandre), továbbá az előkelő flamand nemesség képviselőiben Olivier és Jean de Halluin, Jean de la Gruuthuise, Luis le Maréchal, Jean Utenhove és Louis de Zweveghem, a bruge-i polgárok közül Jean és Louis Metten Eye, valamint Flandria tengernagya, Jean de Cadzand stb.¹⁷⁴ Artois és Picardia tartományok hasonlóképpen

¹⁶⁸ *Froissart*: i. m. 15 k. 230. o.

¹⁶⁹ *Le livre des fais du bon messire Jehan le Maingre, dit Bouciquaut, mareschal de France et gouverneur de Jennes.* (Ed. *Denis Lalande*) Genève, 1985. (Textes littéraires français, t. 331.) 91. o.

¹⁷⁰ ACO B 1460., f. 144-158. o.

¹⁷¹ *Ph. Contamine*: i. m. 223. o.

¹⁷² ACO B 11736.; *U. Plancher*: i. m. 3. k. 572. o.

¹⁷³ ACO B 11876.; *Aziz Atiya*: *The Crusade in the Later Middle Ages.* London, 1938. 523-528. o.; *Gabriel Dumay*: *Guyard de Pontailler, chevalier de la Toison d'Or et Guillaume, son fils, seigneurs de Talmay.* Mémoires de la Soc. bourg. de géographie et d'histoire 27, 1912. 253-469. o., különösen 263. o.; *Louis Stouff*: *Cathrine de Bourgogne et la féodalité de l'Alsace autrichienne.* Paris, 1913. 1. rész. 182-183. o.

¹⁷⁴ ACO B 11876.; *Froissart*: i. m. 397-398. o.; *P. de Lichtervelde*: *Les bâtards de Louis le Male.* Annales de la Société d'émulation de Bruges 78, 1935. 48-58. o.; *Jacques Paviot*: *La politique navale des ducs de Bourgogne, 1384-1482.* Lille, 1995. 20., 37. o.

jelentős csapatot menesztettek, olyan résztvevőkkel mint Jean de Hangest, Heugueville ura, Jacques, Heilly ura, Guillaume Quiéret, le Galois de Renty és mások.¹⁷⁵

A német földről induló kontingensek is minden kétséget kizáróan a francia-burgundi csapatokkal vonultak, így az elzászi nemesség képviselői, pl. a Ramsteinek, a Münch-ök, a zu Rheinek, a Schalerek, a Hirtzbachok, a Hausok és az Andlauk, akik minden bizonnyal VII. Thibaut de Neufchâtel seregéhez csatlakoztak, mivel ő comte-beli nagybirtokosként – többek között – a bázeli püspökség területén is birtokokkal rendelkezett.¹⁷⁶

A keresztes sereg összetétele, amint már eddig is láttuk, erősen arisztokratikus volt és valamilyen szál a nevers-i gróf egységén kívül megjelenteket is a burgundi udvarhoz fűzte, legkiváltképpen Philippe le Hardi kíséretét. Hangsúlyoznunk kell azonban azt is, hogy a megjelentek egy részének életében nem a magyarországi volt az első távoli expedíció. A korábbi években többük részt vett a szentföldi „voyage d’outre mer”-ben, a balti „voyage de Prusse”-ben, vagy éppen a Bourbon II. Lajos herceg által 1390-ben al-Mahdiya ellen vezetett észak-afrikai „voyage de Barbarie”-ban. Egy futó, s nyilván nem mindenben alapos áttekintés alapján a nevers-i gróf kíséretében utazó lovagok és fegyvernökök közül 35-en voltak részesei az említett utazások egyikének, melyek során a burgundi herceg anyagi segítségét is élvezték.¹⁷⁷ Így a flamand kontingensből hárman vettek részt porosz hadjáratban: Jean de Cadzand 1391-ben, Louis le Maréchal és Louis de Zweveghem 1394-ben.¹⁷⁸ Az 1396-ban útra keltek közül néhányan több expedícióban is kipróbálták már szerencsájüket: a pikárd lovag, Jean de Hangest 1379 és 1380-ban megjárta poroszföldet,¹⁷⁹ 1390-ben a „voyage de Barbarie”-ban tűnt fel,¹⁸⁰ a következő évben pedig ismét visszatért porosz földre.¹⁸¹ Guillaume de La Trémoille a maga részéről 1365-1366-ban¹⁸² szentföldi úton vett részt, amit később, 1389-ben, porosz vállalkozás követett,¹⁸³ majd 1390-ben a észak-afrikai út.¹⁸⁴

Kell-e emlékeztetnünk arra, hogy ezek a vállalkozások igen közel álltak a zarándokutakhoz, amit szépen mutat a fegyveres küldetés és a katonai áhítat közötti szoros viszony, különösen alexandriai Szent Katalin tisztelete? Jellemző a Nikápolynál később elesett Gauvignon de Semur fegyvernök példája, aki szentföldi útját 1390-1391-ben összekapcsolta a Sínai hegyi Szent Katalin-kegyhelyhez tett zarándokúttal.¹⁸⁵ Nem kevésbé volna érdekes megvizsgálni Szent Katalin tiszteletét a nikápolyi hadjárat túlélői

¹⁷⁵ ACO B 11876.; *Atiya*: i. m. 523-528. o.; *Le livre des fais...* I. m. 91. o.

¹⁷⁶ *L. Stouff*: i. m. 182-183., 255. o.

¹⁷⁷ L. a függelékét a tanulmány végén.

¹⁷⁸ ACO B 1495., f. 44. és B 1503., f. 80. és 81.; *Werner Paravicini*: *Die Preussenreisen des europäischen Adels*. Bd. 1-2. Sigmaringen, 1989-1995. (Beihefte der Francia, t. 17.) I. k. 71. o.

¹⁷⁹ *Paravicini*: i. m. 98. o.

¹⁸⁰ *Froissart*: i. m. 14. k. 98. o.

¹⁸¹ ACO B 1487., f. 85^v.; *Paravicini*: i. m. 99. o.

¹⁸² 1368. április 26., Paris: ACO B 1430., f. 47^v.

¹⁸³ *Paravicini*: i. m. 99. o.

¹⁸⁴ *Froissart*: i. m. 14. k. 225. o.

¹⁸⁵ 1391. július 19.: ACO B 1487., f. 79^v.; 1394. január 25.: ACO B 1500., f. 67^v-68.; 1396. július 23.: ACO B 1508., f. 83^v-84.

körében. Szépen bizonyítja e vonzódást Boucicaut marsall híres óraskönyvének egy miniatúrája, amely magát a marsallt ábrázolja amint a szent előtt imádkozik;¹⁸⁶ személye egyébként szoros kapcsolatba került Fierbois-i Szent Katalin tiszteletével is.¹⁸⁷ E szent közbenjárását igen hatásosnak tartották a kortársak a harcosok lelki üdvéért, harc közbeni veszély esetén éppúgy, mint a hadifoglyok üdvösségéért.¹⁸⁸

A nikápolyi kereszties sereg vereséget szenvedett. Az íjászok és számszeríjászok csekély száma végzetesen meggyengítette a hadsereg egészének harcászati hatékonyságát. Ezen túl persze a francia-burgundi hadjárat ideológiai és pszichológiai sikere nem kis mértékben a katonai vezetők kiválasztásától függött. Az 1396. március 29-i utasítás úgy rendelkezett, hogy a nevers-i grófnak és csapatának kell az irányítást megszereznie („requerir l'avant garde”), és a törökökkel szembeszálló keresztény seregben a „faltörő” szerepét betöltenie. E feladat a lovas csapatok rohamára korlátozódott, mivel a XIV. század közepétől a francia katonák között általánossá vált a gyalogos harcmodor. Ilyen körülmények között teljesen tehetetlenek voltak a törökök taktikájával szemben, amelynek elemei a következők szerint követték egymást: 1.) az ellenség felingerlése, hogy lovas rohamot indítson; 2.) a roham megállítása szilárd védővonallal; 3.) az ellenség bekerítése a szárnyakon. Az eredmény a keresztiesekre nézve, tudjuk, katasztrofális volt.

A kudarc után Philippe le Hardi nagyvonalú támogatást nyújtott a hadjárat túlélőinek, különösen fia fogságba esett bajtársainak az általuk elszenvedett károk „peines et dommages” fejében és váltságdíjuk kifizetésére. Boucicaut marsallnak 6 000,¹⁸⁹ Regnier Potnak 2 000,¹⁹⁰ Jean de Hangest-nek 1000,¹⁹¹ Heilly urának, Jacques-nak 1000 frankot adományozott,¹⁹² s további összegeket a többi fogoly részére,¹⁹³ A herceg segítségére valóban nagy szükség volt, mivel a Magyarországról visszatérő keresztieseket anyagi veszteségeik és váltságdíjuk súlya egyaránt elnyomorította. Így pl. Flandriai Victor, a Fattyú, fogságból való visszatérte után válságos helyzetbe jutott, mivel „nem voltak járadékai, földjei, jövedelmei, amiből viselhetne volna tisztét, fenntarthatna volna életformáját”.

1398 áprilisában Philippe le Hardi, aki apósa, Loius de Male törvénytelen gyermekeiről mindig megkülönböztetett figyelemmel gondoskodott, élethossziglan Louis de Male-nak adományozta Vinsele és Wisseghem földjét. A két uradalom

¹⁸⁶ Charles Sterling: *La peinture médiévale à Paris, 1300-1500*. T. 1-2. Paris, 1987-1990. I. k. 340. o.

¹⁸⁷ Boucicaut 1415-ben ispotályt (hospitale) alapított St. Catherine de Fierbois tiszteletére. Zarándokútjára l. Yves Chauvin: *Le livre des miracles de Sainte-Catherine-de-Fierbois*. *Bulletin de la Société des Antiquaires de l'Ouest* 13, 1975. No. 4. 281-313. o.

¹⁸⁸ A nikápolyi vereség ismertté válása után Párizsban, 1396. december 22. után VI. Károly király és nagybátya, Berry hercege vezetett engesztelő felvonulást Saint-Catherine-du-Vale-des-Écoliers egyházáig. Denis Lalande: *Jean II le Meingre, dit Boucicaut 1366-1421: étude d'une biographie héroïque*. Genève, 1995. (Publ. romanes et françaises, t.184.) 69. o.

¹⁸⁹ Arras, 1398. május 3.: ACO B 1514., f. 186.

¹⁹⁰ Conflans, 1398. november 5.: ACO B 1514., f. 161^v-162.

¹⁹¹ Conflans, 1399. január 22.: ACO B 1514., f. 187^v-188.

¹⁹² Conflans, 1399. január 22.: ACO B 1514., f. 187^v.

¹⁹³ Egy sor további példa említhető 50 és 500 frank közötti kifizetésekre az 1398-1400 közötti évekből. A részletekre l. a szerző eredeti francia nyelvű tanulmányát, 67-68. o.

jövedelmét évi 200 flandriai fontra becsülték. Louis de Male legidősebb törvénytelen fiának, Louis de Haze-nak adta át a birtokokat, melyek csakhamar visszaszálltak a burgundi hercegek tulajdonába, mivel le Haze-ról „az a hír járja, hogy életét veszítette a legutóbbi magyarországi hadjáraton”. Ez az adomány, amelyet Philippe le Hardi kifejezetten „könyörületességből” tett, végső soron szintén Flandriai Victort volt hivatva kárpótolni, aki a magyarországi hadjárat ideje alatt a nevers-i grófnak tett szolgálatokat, s akit „hitünk ellenségei fogságba ejtettek említett fiunk seregéből.”¹⁹⁴ A herceg a hadjárat áldozatainak kártalanításában még arra is gondolt, hogy néhány esetben az ütközetben elesettek, vagy a fogság idején elhalálozottak örökösaitől átvállalja adósságaikat.¹⁹⁵

Félelemnélküli János maga is mindig nagy tisztelettel viseltetett azok iránt, akik a magyarországi hadjáratba elkísérték, illetve elesetek a csapatából. Törökországból való visszatérte után ünnepélyes gyászszertartást rendeztetett elhalt bajtársai emlékére, szeptember 25-e körül pedig évfordulós misét mondatott.¹⁹⁶ Még uralma kezdetén is tett adományokat nikápolyi kísérete azon károsultjai javára, akiről Philippe le Hardi megfélemedkezett. Így jutott például 1406 novemberében Jean le Pourcelot de Besançon 200 frankhoz a „voyage de Turquie” során tanúsított szolgálataiért.¹⁹⁷

Félelemnélküli János katonai tanácsadói közül fontos kört alkottak azok, akik túléltek a hadjáratot. A veszélyek közepette, illetve a fogságban kialakult fegyverbarátság és a szolidaritás érzése ezeket az urakat erősen a herceghez kapcsolta, aki azután nagy felelősséggel járó tisztségekhez juttatta őket: így pl. Regnier Pot-t hercegi tanácsossá és kamarássá, valamint Dauphiné kormányzójává tette; Jacques, Heilly ura tanácsos, kamarás és Guyenne marsallja lett. Jacques de Courtiambles tanácsosként és kamarásként számos állami küldetést teljesített a két Burgundiában; Guillaume de Vienne-t, Saint-Georges urát tanácsossá és kamarássá emelte a herceg, és mint Pikardia és Nyugat-Flandria főkapitányát nevezte ki helytartójává 1406 áprilisában,¹⁹⁸ majd burgundi főkapitánnyá 1411-ben.¹⁹⁹ De megemlíthetnénk a Ruppes-ként emlegetett Gauthier de Bauffremont hercegi tanácsos és kamarás nevét is: a nikápolyi túlélők egyikeként az ő szóbeli információin alapszik az ún. Saint Denis-i szerzetes krónikájának a hadjáratra vonatkozó, forrásértékű elbeszélése.²⁰⁰ Ráadásul Félelemnélküli János főkapitányai egyikévé tette és különféle diplomáciai küldetésekkel bízta meg. Hasonlóképpen meg kell emlékezni a flandriai fattyúról, Victorról, akiből

¹⁹⁴ Ypres, 1398. április 11.: Archives départementales du Nord, B 1598., f. 84.

¹⁹⁵ A herceg pl. 100 frankot utal ki Jean de Chambrillac királyi lovagnak és kamarásnak, hogy rendezze a néhai Bertrandon de Saint-Chastier-nak, a herceg „voyage de Turquie” során elhunyt pohárnokának adósságait. Arras, 1399. május 8.: ACO B 1521., f. 59^v-60.

¹⁹⁶ Az 1407. szeptember 25-i megemlékezésre BnF Collection Bourgogne 57., f. 141.; az 1412. szeptember 28-i megemlékezésre ACO B 1571., f. 173. a „voyage de Liège” és a „voyage de Hongrie” során elhunytakért.

¹⁹⁷ ACO B 1547., f. 100.

¹⁹⁸ *Enguerrand de Monstrelet: Chronique.* (Éd. L. Douet-d'Arcq) 1. k. Paris, 1857-1862. 125-126. o. (Société de l'Histoire de France), ACO B 1554., f. 68^v.

¹⁹⁹ ACO B 380.

²⁰⁰ *Chronique du Religieux de Saint-Denys, contenant le règne de Charles VI, de 1380 à 1422.* (Éd.: L. Bellaguet) 2. k. Paris, 1839-1852. 520. o. (Collection de documents inédits sur l'histoire de France, t. 13.)

tanácsos és kamarás, majd 1419 júliusában Flandria admirálisa lett.²⁰¹ Félelemnélküli János számára a katonai tisztségekre való kiválasztás szempontjai között nem elhanyagolható kritérium volt a hadjáratban való részvétel. Jól példázza ezt Clais Utenhove flamand lovag esete, akinek a keresztes hadjáratból fakadó házasársi viszontagságait a „Cent nouvelles nouvelles” 69. novellája tette közismertté.²⁰² Katonai képességeit a „voyage de Turquie” alapján megítélve ura 1411-ben megette Biervliet kapitányává és *bailli*-jává.²⁰³

A bizalmi állásokra való válogatásnál Félelemnélküli János szemében még alsóbb szinteken is szerepet játszott a nikápolyi hadjáratban való részvétel. Ezt figyelhetjük meg Étienne Lambin esetében, aki számszeríjászként csatlakozott Nevers grófjának csapatához 1396-ban.²⁰⁴ Hazatérése után szolgálataiért megjutalmazták és konyhamesterként (*écuyer de cuisine*) a burgundiai herceg udvarának tagjává emelkedett.²⁰⁵ Félelemnélküli János később is számított rá: az 1405. évi hadbaszálláskor egy 81 számszeríjászt és 6 íjászt számláló csapat kapitányaként Párizsban találjuk a herceg szolgálatában.²⁰⁶ Ura ismét kinyilvánította irányában megkülönböztetett figyelmét, dupla zsoldot²⁰⁷ és 30 aranytallér jutalmat kapott.²⁰⁸ 1408 februárjától júniusáig ismét Párizsban teljesített szolgálatot mint a számszeríjások parancsnoka (*gouverneur*), azzal a különleges feladattal, hogy ügyeljen az artois-i kíséret, valamint a herceg személyes biztonságára.²⁰⁹ Utoljára 1418 májusában mint a királyi tüzérség vezetőjéről (*maître*) tesznek róla említést; a tisztséget a herceg Bajor Izabella nevében ruházta rá.²¹⁰ Minden jel arra mutat, hogy Nikápolyt megjárt bajtársa mindvégig élvezte Félelemnélküli János bizalmát.

Összefoglalva az eddigieket, még egyszer hangsúlyozzuk, hogy a Nikápolyba induló francia-burgundi kontingensben a burgundiak túlsúlya figyelhető meg, a résztvevőket tekintve hangsúlyos főúri részvételről beszélhetünk, a vállalkozást éltető szellemiség pedig nagyban hasonlított a keresztes hadjáratokéhoz: eszmeisége a korábbi vallásos örökségből és a hercegi udvar szolgálatának ideológiájából táplálkozott. E jellemzők a gyakorlatban már eleve kedvezőtlenül hatottak a kontingens hatékonyságára.

A hadjárat katonai célja nem valósult meg, politikai célt azonban, azaz a burgundi ház presztízisének a növelését, mégis sikeresen előmozdította. Mindezért igen súlyos árat kellett fizetni, de tudatában kell lennünk annak, hogy a keresztes eszmekörben a presztízist és becsületet nem egyedül a siker határozta meg. Nevers grófját és bajtársait

²⁰¹ *J. Paviot*: i. m. 21. o.

²⁰² *Les Cent nouvelles nouvelles*. (Éd.: *Pierre Champion*). 2. k. Paris, 1928. 197-199. o.

²⁰³ 1411. november 24.: *Archives départementales du Nord*, B 4086., f. 56^v.

²⁰⁴ *ACO B 1508*, f. 86.

²⁰⁵ 20 frankot kap 1397. december 12-én: *ACO B 1514*, f. 141^v., majd további 100 frankot „a hadjárat alatti nagy fáradozásaiért” 1400. október 16-án: *ACO B 1526*, f. 124.

²⁰⁶ *J. de La Chauvelays*: i. m. 142. o.

²⁰⁷ 1405. október 22.

²⁰⁸ 1405. szeptember 29.: *BnF Collection Bourgogne 58*, f. 18.

²⁰⁹ *ACO B 1554*, f. 215.

²¹⁰ *B.-A. Pocquet du Haut-Jussé*: *La France gouvernée par Jean sans Peur: les dépenses du receveur général du royaume*. Paris, 1959. 73. o.

hősökként, az áldozatokat mártírokként tisztelték. Boucicaut marsall „Livre des fais”-jének szerzője a következőképpen írja le az elesettekért tartott gyászszertartást: „Könnyen lehet, hogy igencsak szükségünk van az elesettek értünk való imádkozására, mert – ha Isten is úgy akarja – ők már szentként a Paradicsomban vannak.”²¹¹

²¹¹ Le livre des fais... I. m. 120. o.

FÜGGELÉK

E táblázatban közreadjuk a Nevers grófjának kíséretében részt vettek sorából azok nevét, akiknek már megelőzően is volt keresztes tapasztalatuk.

A Nikápolynál, illetve a fogságban elhunytak nevét † jellel láttuk el.

<i>Személyek</i>	<i>Hadjáratok</i>	<i>Források</i>
Henri d'Antoing†	Észak-Afrika (1390)	<i>Froissart</i> : i. m. 14. k. 222. o.
Philippe d'Artois, Eu grófja, Franciaország connétable-ja†	Poroszföld (1387) Észak-Afrika (1390)	<i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 98. o.; <i>Froissart</i> : i. m. 14. k. 224. o.
Philippe de Bar†	Észak-Afrika (1390)	ACO B 1479., f. 68 ^v .
Boucicaud marsall	Poroszföld (1384-1385) Észak-Afrika (1390) Poroszföld (1390-1391)	<i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 98-99. o.; <i>Lalande</i> 1995, i. m. 17-39. o.
Jean de Boves	Poroszföld (1390)	ACO B 1479., f. 143.
Damas de Buxeuil†	Poroszföld (1377) Poroszföld (1394)	<i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 97. o.; ACO B 1501., f. 35 ^v .
Jacques de Buxeuil	Poroszföld (1394)	ACO B 1503., f. 91.
Jean de Cadzand, Flandria tengernagya†	Poroszföld (1391)	ACO B 1495., f. 44.
Geoffroy de Charny	Észak-Afrika (1390) Poroszföld (1391)	<i>Froissart</i> : i. m. 14. k. 225. o.; ACO B 1487., f. 85 ^v .
Berthaut de Chartres†	Szentföld (1366)	ACO B 1430., f. 113.
Oudart de Chaseron†	Poroszföld (1379)	<i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 98. o.
Jean de Chiffreval	Észak-Afrika (1390) Poroszföld (1391)	<i>Froissart</i> : i. m. 14. k. 243. o.; ACO B 1487., f. 85 ^v .
VII. Enguerrand, Coucy ura†	Poroszföld (1364) Poroszföld (1369?) Észak-Afrika (1390)	<i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 96-97. o.; <i>Froissart</i> : i. m. 14. k. 224. o.
Jacques de Courtiambles	Észak-Afrika (1390) Poroszföld (1394)	ACO B 1495., f. 42 ^v .; ACO B 1503., f. 83 ^v .
Jean de Hangest	Poroszföld (1379) Észak-Afrika (1390) Poroszföld (1391)	<i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 98-99. o.; <i>Froissart</i> : i. m. 14. k. 225. o.; ACO B 1487., f. 85 ^v .
VI. Guy de La Trémoille, Sully ura†	Poroszföld (1379) Észak-Afrika (1390)	<i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 97. o.; <i>Froissart</i> : i. m. 14. k. 223. o.

<i>Személyek</i>	<i>Hadjáratok</i>	<i>Források</i>
Guillaume de La Trémoille, Burgundia marsallja†	Szentföld (1366) Poroszföld (1379) Észak-Afrika (1390)	ACO B 1430., f. 47 ^v .; <i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 97-99. o.; <i>Froissart</i> : i. m. 14. k. 224. o.
Philippe de La Trémoille†	Poroszföld (1394)	ACO B 1503., f. 80.
Pierre de La Trémoille	Poroszföld (1377) Poroszföld (1379) Poroszföld (1390?) Poroszföld (1391) Poroszföld (1394)	<i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 97-100. o.
Louis le Maréchal	Poroszföld (1394)	ACO B 1503., f. 80.
Guillaume de Lugny†	Észak-Afrika (1390)	ACO B 1487., f. 91 ^v .
Huguenin de Lugny	Poroszföld (1394)	ACO B 1503., f. 88 ^v .
Jacques, Mametz ura	Poroszföld (1390) Szentföld (1393) Poroszföld (1394)	ACO B 1479., f. 76 ^v .; ACO B 1500., f. 66.; ACO B 1503., f. 85.
Guillaume de Nanton	Poroszföld (1394)	ACO B 1503., f. 90.
Jacques de Pontailier†	Poroszföld (1394)	ACO B 1503., f. 80.
Jean de Pontailier†	Poroszföld (1379)	<i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 97. o.
Regnier Pot	Poroszföld (1390)	<i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 99. o.
Jean Prunelle	Poroszföld (1384) Poroszföld (1390) Poroszföld (1391)	ACO B 1462., f. 90 ^v .; B 1479. f.149.; B 1487., f. 85 ^v .
Le Galois de Renty	Poroszföld (1394)	ACO B 1501., f. 34.
Jean de Sainte-Croix†	Észak-Afrika (1390)	ACO B 1487., f. 78 ^v .
Jean de Savoisy	Poroszföld (1390)	ACO B 1487., f. 91 ^v .
Gauvignon de Semur†	Poroszföld (1379) Szentföld (1390-1391)	<i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 97. o.; ACO, B 1487., f. 79 ^v .
Jean de Trie	Poroszföld (1389) Észak-Afrika (1390)	<i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 98. o.; <i>Froissart</i> : i. m. 14. k. 224. o.
Jean de Vienne, Roulans ura, Franciaország tengernagya†	Poroszföld (1362?) Szentföld (1365-1366) Észak-Afrika (1390)	<i>Paravicini</i> : i. m. 1. k. 96. o.; <i>Atiya</i> : The Crusade in the Later Middle Ages. I. m. 384. o.; <i>Froissart</i> : i. m. 14. k. 224. o.
Louis de Zweveghem	Poroszföld (1394)	ACO B 1503., f. 81.